

Oliy ta'limni tashkil etishda kompetensiyaviy, tizimli va integrativ yondashuvlar

Madinabonu Usmonjon-qizi Sobitova
Nargiza Toxirovna Mamatxanova
Namangan davlat pedagogika instituti

Annotatsiya: Mazkur maqolada oliy ta'limni zamonaviy talablarga muvofiq tashkil etishda kompetensiyaviy, tizimli va integrativ yondashuvlarning nazariy-metodologik mohiyati, o'zaro aloqadorligi va ta'lim sifati menejmentidagi amaliy ahamiyati yoritiladi. Kompetensiyaviy yondashuv bitiruvchining bilim, ko'nikma, malaka, qadriyat, kasbiy mas'uliyat va refleksiv faoliyatni real ijtimoiy-kasbiy vaziyatlarda qo'llay olish qobiliyatini shakllantiruvchi asos sifatida talqin qilinadi. Tizimli yondashuv oliy ta'lim muassasasini maqsad, mazmun, resurs, boshqaruv, monitoring, baholash va natija elementlari uzviy bog'langan yaxlit pedagogik tizim sifatida tushuntiradi.

Kalit so'zlar: oliy ta'lim, kompetensiyaviy yondashuv, tizimli yondashuv, integrativ yondashuv, kasbiy kompetentlik, ta'lim sifati, konstruktiv muvofiqlashtirish, fanlararo integratsiya, pedagogik texnologiya, ta'lim menejmenti

Competency-based, systemic and integrative approaches to the organization of higher education

Madinabonu Usmonjon-kyzi Sobitova
Nargiza Tokhirovna Mamatxanova
Namangan State Pedagogical Institute

Abstract: This article discusses the theoretical and methodological essence, interrelationships and practical significance of competency-based, systemic and integrative approaches to the organization of higher education in accordance with modern requirements in the management of educational quality. The competency-based approach is interpreted as the basis for forming the ability of a graduate to apply knowledge, skills, qualifications, values, professional responsibility and reflexive activity in real socio-professional situations. The systemic approach explains a higher education institution as a holistic pedagogical system in which the elements of purpose, content, resources, management, monitoring, evaluation and results are inextricably linked.

Keywords: higher education, competency-based approach, systematic approach, integrative approach, professional competence, quality of education, constructive coordination, interdisciplinary integration, pedagogical technology, educational management

Kirish

Zamonaviy oliy ta'lim tizimi globallashuv, raqamli transformatsiya, mehnat bozorining tez o'zgarishi, bilimlar iqtisodiyotining kengayishi hamda jamiyatning intellektual kapitalga bo'lgan ehtiyoji kuchayib borayotgan sharoitda an'anaviy predmetga yo'naltirilgan ta'lim paradigmasidan natijaga, faoliyatga va kompetensiyaga yo'naltirilgan ta'lim modeliga o'tishni talab qilmoqda. Bugungi oliy ta'lim muassasasi faqat fanlar majmuasini o'qituvchi akademik makon emas, balki shaxsning kasbiy ijtimoiylashuvi, mustaqil fikrlashi, innovatsion faoliyatga tayyorligi, axloqiy mas'uliyati va amaliy muammolarni hal qila olish qobiliyatini shakllantiruvchi murakkab pedagogik tizim sifatida namoyon bo'lmoqda. Shu nuqtayi nazardan oliy ta'limni tashkil etishda kompetensiyaviy, tizimli va integrativ yondashuvlarning uyg'un qo'llanishi nazariy-metodologik zaruratga aylanmoqda[1] Kompetensiyaviy yondashuv oliy ta'lim mazmunini faqat o'quv axborotini o'zlashtirish darajasi bilan emas, balki talabaning ushbu bilimlarni kasbiy vaziyatlarda qo'llashi, muammoli holatlarda mustaqil qaror qabul qilishi, jamoada ishlashi, kommunikativ, analitik, raqamli va refleksiv ko'nikmalarni bir butun faoliyatga aylantirishi bilan baholaydi. Bu yondashuvda ta'lim natijasi auditoriyada eshitilgan ma'ruza hajmi yoki yodlangan nazariy tushunchalar bilan emas, balki bitiruvchining amaliy kompetentligi, kasbiy mobilligi va ijodiy faoliyatga tayyorligi orqali aniqlanadi[2]. Demak, kompetensiyaviy yondashuv oliy ta'limning strategik maqsadini "bilim berish"dan "kasbiy va shaxsiy faoliyatga tayyor subyektini shakllantirish" darajasiga ko'taradi. Tizimli yondashuv oliy ta'limni maqsad, mazmun, metod, vosita, subyektlararo munosabat, boshqaruv mexanizmlari, pedagogik monitoring, baholash mezonlari va natijalar o'rtasidagi ichki aloqadorlik asosida tahlil qilish imkonini beradi. Oliy ta'lim jarayonida alohida fan, alohida o'qituvchi yoki alohida baholash shakli yakka holatda yuqori sifatni ta'minlay olmaydi; sifat butun tizimning muvofiqlashgan harakati natijasida yuzaga keladi. Shu sababli o'quv reja, fan dasturi, amaliyot, mustaqil ta'lim, ilmiy-tadqiqot ishlari, raqamli platformalar, talaba faoliyatini baholash va akademik maslahat tizimi o'zaro uzviy bog'langan holda tashkil etilishi lozim[3]. Integrativ yondashuv oliy ta'limda fanlararo aloqadorlikni kuchaytirish, nazariy bilimlarni amaliy faoliyat bilan uyg'unlashtirish, umumkasbiy va maxsus kompetensiyalarni bir butun kasbiy tayyorgarlik tizimiga aylantirish, shuningdek, ta'lim, ilm-fan va ishlab chiqarish hamkorligini kuchaytirish vazifasini bajaradi. Hozirgi kunda mutaxassisdan faqat tor ixtisoslik bilimlari emas, balki kompleks fikrlash, turli fanlar kesishmasida ishlash, axborotni tahlil qilish,

raqamli vositalardan foydalanish va innovatsion yechimlar ishlab chiqish talab qilinmoqda. Integrativ yondashuv shu ehtiyojga javob berib, bilimlarni izolyatsiyalangan fanlar yig'indisi emas, balki amaliy faoliyatda qo'llanadigan yaxlit intellektual resursga aylantiradi[4]. Maqolaning dolzarbligi shundaki, oliy ta'lim muassasalarida kompetensiyaviy yondashuv ko'pincha o'quv dasturlarida kompetensiyalarni sanab o'tish bilan cheklanib qoladi, tizimli yondashuv esa boshqaruv hujjatlari darajasida qolib, real pedagogik jarayon bilan yetarli bog'lanmaydi, integrativ yondashuv esa ayrim fanlararo mashg'ulot yoki loyiha ishlarigagina tatbiq etiladi. Aslida ushbu uch yondashuv bir-birini to'ldiruvchi metodologik birlik sifatida ishlashi kerak: kompetensiyaviy yondashuv ta'lim natijasini belgilaydi, tizimli yondashuv shu natijaga olib boradigan pedagogik-boshqaruviy mexanizmni tashkil etadi, integrativ yondashuv esa mazmuniy va faoliyatga yo'naltirilgan yaxlitlikni ta'minlaydi[5].

Adabiyotlar tahlili

Oliy ta'limni kompetensiyaviy asosda tashkil etish masalasi o'zbek pedagogika fanida avvalo kasbiy ta'lim, pedagogik kompetentlik va zamonaviy pedagogik texnologiyalar muammolari bilan bog'liq holda rivojlangan. Bu yo'nalishda N.A.Muslimovning ilmiy ishlari alohida ahamiyatga ega bo'lib, u kasb ta'limi o'qituvchisining kasbiy kompetentligini shaxsiy, metodik, texnologik, kommunikativ va refleksiv komponentlar uyg'unligida shakllantirish zarurligini asoslaydi. N.A.Muslimov, M.B.Urazova va Sh.N.Eshpulatov tomonidan ishlab chiqilgan kasbiy kompetentlikni shakllantirish texnologiyasi oliy ta'limda talabning faqat bilim oluvchi obyekt emas, balki kasbiy faoliyatga bosqichma-bosqich tayyorlanadigan faol subyekt ekanligini ko'rsatadi. Ushbu qarashlar kompetentlikni tayyor bilimlar yig'indisi emas, balki bilim, tajriba, qadriyat, kasbiy motivatsiya va faoliyat usullarining integrallashgan sifati sifatida talqin qilish imkonini beradi[6]. O'zbek pedagogika fanida tizimli va integrativ yondashuvlarning metodik asoslarini yoritishda O'.Q.Tolipov hamda M.Usmonboyevaning pedagogik texnologiyalar haqidagi ishlari muhim o'rin tutadi. Ularning pedagogik texnologiyalarni loyihalash, o'quv jarayonini maqsad, mazmun, metod, vosita va natijalar birligi asosida tashkil etish haqidagi qarashlari oliy ta'limda tizimli yondashuvning amaliy mexanizmlarini tushuntirishga xizmat qiladi. Mazkur ilmiy yondashuvda ta'lim texnologiyasi tasodifiy metodlar majmui emas, balki oldindan belgilangan maqsadga erishish uchun barcha didaktik elementlar mantiqiy izchillikda joylashtirilgan pedagogik tizim sifatida ko'riladi. Xorijiy adabiyotlarda kompetensiyaviy yondashuv Tuning Educational Structures in Europe loyihasi, R.Wagenaarning kompetensiyalar va learning outcomes haqidagi izlanishlari, J.Biggsning konstruktiv muvofiqlashtirish nazariyasi hamda Yevropa Ittifoqining umrbod ta'lim uchun tayanch kompetensiyalar konsepsiyasi bilan bog'liq ravishda keng muhokama qilinadi. Tuning loyihasi oliy ta'lim dasturlarini talaba

markazli, natijaga yo'naltirilgan, ish beruvchi va akademik hamjamiyat talablarini hisobga olgan holda loyihalash zarurligini ilgari suradi. J. Biggs esa ta'lim natijalari, o'qitish faoliyati va baholash topshiriqlari o'zaro muvofiqlashgan bo'lsagina talabaning chuqur o'rganishi yuzaga kelishini asoslaydi.

Metodologik qism

Ushbu maqolada oliy ta'limni tashkil etishda kompetensiyaviy, tizimli va integrativ yondashuvlarning o'zaro aloqadorligini aniqlash uchun nazariy-tahliliy, qiyosiy-pedagogik, tizimli-strukturaviy, integrativ-konseptual va mantiqiy umumlashtirish metodlaridan foydalanildi. Nazariy-tahliliy metod yordamida kompetensiyaviy yondashuv, kasbiy kompetentlik, ta'lim natijalari, tizimli boshqaruv va fanlararo integratsiya tushunchalarining ilmiy mazmuni aniqlashtirildi. Qiyosiy-pedagogik metod orqali o'zbek olimlari tomonidan ishlab chiqilgan kasbiy kompetentlik va pedagogik texnologiya haqidagi qarashlar xorijiy kompetensiyaviy ta'lim konsepsiyalari, xususan Tuning loyihasi va konstruktiv muvofiqlashtirish nazariyasi bilan taqqoslandi. Tizimli-strukturaviy metod oliy ta'limni maqsad, mazmun, metod, vosita, subyektlar, monitoring, baholash va natija komponentlari o'zaro bog'langan yaxlit pedagogik tizim sifatida tahlil qilish imkonini berdi. Integrativ-konseptual metod maqola doirasida alohida ahamiyat kasb etdi, chunki oliy ta'limda kompetensiyalarni shakllantirish bitta fan yoki bitta metod doirasida emas, balki fanlararo aloqadorlik, amaliyot, mustaqil ta'lim, loyiha faoliyati, ilmiy-tadqiqot ishlari va raqamli ta'lim muhitining o'zaro integratsiyasi orqali amalga oshadi. Shu sababli tadqiqotda o'quv jarayonining har bir komponenti yakuniy kompetensiyalar bilan bog'liqligi nuqtayi nazaridan tahlil qilindi. Mantiqiy umumlashtirish metodi esa tahlil qilingan ilmiy qarashlar va metodologik yondashuvlarni yagona xulosaviy modelga keltirishga xizmat qildi. Metodologik jihatdan maqola interpretativ-nazariy tadqiqot xarakteriga ega bo'lib, unda oliy ta'limni tashkil etishning konseptual, didaktik va boshqaruviy asoslari ilmiy-nazariy darajada tahlil qilindi.

Natijalar

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, oliy ta'limni tashkil etishda kompetensiyaviy, tizimli va integrativ yondashuvlar alohida metodik vosita sifatida emas, balki yagona pedagogik-boshqaruviy modelning o'zaro bog'langan tarkibiy qismlari sifatida qaralishi lozim. Kompetensiyaviy yondashuv oliy ta'lim jarayonining yakuniy natijasini belgilaydi: bitiruvchi qanday bilimga ega bo'lishi, qanday ko'nikmalarni qo'llay olishi, qanday kasbiy vazifalarni bajara olishi, qanday kommunikativ, tahliliy, raqamli va reflektiv kompetensiyalarni namoyon etishi kerakligini aniqlab beradi. Tizimli yondashuv esa ushbu natijaga erishish uchun o'quv reja, fan dasturlari, mashg'ulot turlari, mustaqil ta'lim, amaliyot, monitoring, baholash va boshqaruv qarorlarini o'zaro muvofiqlashtiradi. Integrativ yondashuv esa ta'lim mazmunining parchalanishini bartaraf etib, turli fanlar, amaliy faoliyat, ilmiy izlanish,

ishlab chiqarish ehtiyojlari va raqamli texnologiyalarni yagona o'quv-kasbiy tajribaga aylantiradi. Tahlil asosida oliy ta'limni tashkil etishning uch qatlamli konseptual modeli ajratildi. Birinchi qatlam - kompetensiyaviy-natijaviy qatlam bo'lib, unda ta'lim maqsadlari aniq kompetensiya indikatorlari orqali ifodalanadi. Ikkinchi qatlam - tizimli-tashkiliy qatlam bo'lib, unda ta'lim jarayonining barcha komponentlari yakuniy natijalarga xizmat qiladigan tarzda boshqariladi. Uchinchi qatlam - integrativ-mazmuniy qatlam bo'lib, unda fanlararo aloqadorlik, nazariya va amaliyot birligi, loyiha faoliyati, mustaqil ta'lim va raqamli resurslar uyg'unlashtiriladi. Mazkur model asosida oliy ta'lim sifati faqat professor-o'qituvchining mahorati yoki o'quv dasturining mukammalligi bilan emas, balki butun pedagogik tizimning kompetensiyaviy natijalarga qanchalik muvofiq ishlashi bilan belgilanadi.

Muhokama

Oliy ta'limni kompetensiyaviy, tizimli va integrativ yondashuvlar asosida tashkil etish masalasida xorijiy olimlar orasida muhim polemik qarashlar mavjud. J. Biggs konstruktiv muvofiqlashtirish nazariyasi orqali oliy ta'limda asosiy e'tibor ta'lim natijalari, o'qitish faoliyati va baholash topshiriqlari o'rtasidagi muvofiqlikka qaratilishi kerakligini ta'kidlaydi. Uning fikricha, agar o'qituvchi darsda bir natijani e'lon qilib, boshqa mazmundagi faoliyatni tashkil etsa va uchinchi turdagi topshiriq bilan baholasa, talabaning chuqur o'rganishi yuzaga kelmaydi. Biggs pozitsiyasi kompetensiyaviy yondashuvni amaliy jihatdan kuchaytiradi, chunki u kompetensiyani o'quv dasturida yozilgan formal ibora emas, balki o'quv faoliyati va baholash orqali shakllanadigan real natija sifatida ko'radi[8]. R. Wagenaar va Tuning loyihasi vakillari esa kompetensiyaviy yondashuvni oliy ta'lim dasturlarini xalqaro darajada tushunarli, taqqoslanadigan va mehnat bozori hamda akademik hamjamiyat ehtiyojlariga moslashtiradigan metodologiya sifatida talqin qiladi[9]. Bu yondashuv Biggs qarashlariga yaqin bo'lsa-da, polemik jihatdan farqli nuqtaga ega: Biggs ko'proq kurs va auditoriya darajasidagi didaktik muvofiqlikni tahlil qilsa, Tuning loyihasi oliy ta'lim dasturi, malaka darajalari, xalqaro qiyosiylik va institutsional sifat kafolati masalalariga urg'u beradi. Shu sababli maqola doirasida taklif qilinayotgan konseptual pozitsiya ushbu ikki qarashni integratsiyalashga asoslanadi: oliy ta'lim dasturi Tuning mantiqida kompetensiyaviy natijalar asosida loyihalaniishi, har bir fan va mashg'ulot esa Biggs mantiqida konstruktiv muvofiqlashtirish tamoyiliga ko'ra tashkil etilishi kerak[10].

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, oliy ta'limni tashkil etishda kompetensiyaviy, tizimli va integrativ yondashuvlar zamonaviy pedagogik jarayonning uchta mustaqil, biroq o'zaro ajralmas metodologik tayanchidir. Kompetensiyaviy yondashuv oliy ta'limning maqsad va natijalarini talabaning real kasbiy faoliyatga tayyorligi, mustaqil qaror qabul qilishi, ijtimoiy hamkorlik qilishi, axborot bilan ishlashi va o'z faoliyatini reflektiv

baholashi bilan bog'laydi. Tizimli yondashuv ushbu natijalarga erishish uchun ta'lim jarayonining barcha komponentlarini yaxlit pedagogik-boshqaruviy mexanizmga birlashtiradi. Integrativ yondashuv esa fanlararo aloqadorlik, nazariya va amaliyot uyg'unligi, ta'lim-ilm-fan-ishlab chiqarish hamkorligi hamda raqamli ta'lim muhitini bir butun mazmuniy maydonga aylantiradi. Maqola natijalari shuni ko'rsatadiki, oliy ta'limda kompetensiyalarni shakllantirish faqat o'quv dasturiga kompetensiyalar ro'yxatini kiritish bilan cheklanmasligi kerak. Kompetensiya ta'lim maqsadi, o'qitish mazmuni, pedagogik metod, amaliy faoliyat, mustaqil ta'lim, monitoring va baholashning umumiy mantiqiga singdirilgandagina real natijaga aylanadi. Shu bois oliy ta'lim muassasalarida fan dasturlarini kompetensiyaviy natijalarga moslashtirish, konstruktiv muvofiqlashtirish tamoyili asosida o'qitish va baholashni qayta loyihalash, fanlararo integratsiyalashgan modullarni kengaytirish, loyiha va keys texnologiyalarini kuchaytirish, talaba portfoliosi va reflektiv hisobotlarini baholash tizimiga kiritish maqsadga muvofiqdir. Amaliy jihatdan mazkur xulosalar oliy ta'lim muassasalarida o'quv jarayonini qayta loyihalashda bir nechta ustuvor yo'nalishni belgilab beradi. Birinchidan, har bir fan sillabusi yakuniy kompetensiyalar, ularni o'lchash indikatorlari va baholash mezonlari bilan bog'lanishi lozim. Ikkinchidan, ma'ruza, seminar, amaliy mashg'ulot, mustaqil ta'lim va ishlab chiqarish amaliyoti bir-biridan ajralgan bo'g'inlar emas, balki yagona kasbiy tayyorgarlik zanjirining tarkibiy qismlari sifatida rejalashtirilishi kerak. Uchinchidan, fanlararo modullar, loyiha topshiriqlari, keyslar, portfolio va reflektiv hisobotlar talabaning nazariy bilimini real vaziyatda qo'llash qobiliyatini namoyon etadigan asosiy didaktik vositalarga aylanishi zarur. To'rtinchidan, raqamli ta'lim platformalari faqat masofaviy topshiriq yuklash vositasi emas, balki kompetensiyalar rivojlanishini kuzatish, individual ta'lim trayektoriyasini belgilash va pedagogik qarorlarni dalillarga tayangan holda qabul qilish imkonini beruvchi monitoring muhiti sifatida qo'llanilishi maqsadga muvofiqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Sakibayeva T. O'zbekistonda ta'lim tizimini rivojlantirish yo'nalishlari //Nordic_Press. – 2024. – T. 3. – №. 0003.
2. Saloxitdinov S. Oliy ta'lim xizmatlari sifatini baholashning zamonaviy konsepsiyalari va innovatsion mexanizmlari: milliy va xalqaro tajribani taqqoslamali tahlil qilish asosida takomillashtirish yo'nalishlari //Academic literature. – 2025. – T. 1. – №. 1. – C. 1-128.
3. Sarsenbaeva R., Rametullaeva N. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar: an'anaviy va innovatsion yondashuvlar taqqoslanishi //Молодые ученые. – 2025. – T. 3. – №. 22. – C. 85-87.

4. Schwab K. The Fourth Industrial Revolution: what it means, how to respond //Handbook of research on strategic leadership in the Fourth Industrial Revolution. – Edward Elgar Publishing, 2024. – C. 29-34.
5. Sharifova S., Nurullayeva M., Yaxiyaxonova M. O‘qitishning didaktik tamoyillarini yaratish g ‘OYALARI //Молодые ученые. – 2025. – Т. 3. – №. 15. – С. 71-75.
6. Tojiyev M., Ziyomuhammadov B. Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat //Т.: Tafakkur Bo ‘stoni. – 2012.
7. Tojiyev M., Ziyomuhammadov B. Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat //Т.: Tafakkur Bo ‘stoni. – 2012.
8. Tursunqulov S., Avezova R. Ta’limda innovatsion metodlar va ularning ahamiyati //Молодые ученые. – 2025. – Т. 3. – №. 13. – С. 36-42.
9. Vygotsky L. et al. Interaction between learning and development. – Linköping, Sweden : Linköpings universitet, 2011. – C. 79-91.
10. Davlatov A. O. Ta’lim tizimini monitoring qilish va ta’lim sifatini rivojlantirishga monitoringni ta’siri //scholar. – 2024. – Т. 2. – №. 4. – С. 58-63.